

Herstel van hoogveenlandschap

Verlag veldwerkplaats *Nat zandlandschap*
Engbertsdijksvenen, 7 oktober 2009

Inleiders: Gert-Jan van Duinen (Stichting Bargerveen), Fons Eijsink (Bosgroep Noord-Oost Nederland)

Het herstel van hoogveen is voor veel beheerders een belangrijk doel. De afgelopen jaren zijn er naast een aantal successen ook veel mislukkingen geweest, maar er is ook veel nieuwe kennis vergaard. Die kennis kan helpen bij het verdere herstel van hoogveenlandschappen.

Hoogveen als deel van landschap

Een belangrijk punt, zo meent Gert-Jan van Duinen (Stichting Bargerveen), is dat veel beheerders zich vooral concentreren op de hoogveenkern en veel minder op het hoogveen als onderdeel van een groot landschap. Een intact hoogveenlandschap kent echter – naast de hoogveenkern - veel meer onderdelen. Behalve de minerale omgeving, kunnen binnen het systeem veenbeken, opduikingen van de minerale ondergrond en lokale beïnvloeding met basenrijk grondwater voorkomen. Dit leidt tot een heterogeen veenlandschap met gradiënten van hoogveen via een overgangsvveen naar de randzones (laggs) en veenbeekjes of laagveensituaties, zoals veenmosrietland en broekbossen. Het belang van deze variatie is groot, omdat elk onderdeel en gradiënten tussen verschillende onderdelen eigen omgevingscondities hebben en geschikte condities voor telkens andere soorten bieden.

Als voorbeeld noemt Van Duinen de karakteristieke Hoogveenglanslibel die in Estland vooral voorkomt in situaties waar veenwater toestroomt of doorstroomt. Bovendien is een aantal diersoorten juist afhankelijk van de combinatie van verschillende onderdelen, zoals bijvoorbeeld Kraanvogel en Korhoen die op landschapschaal opereren: het rustige hoogveen of overgangsvveen als broedgebied gebruiken en in de mineraalrijkere omgeving foerageren.

Al deze onderdelen staan op een andere manier onder invloed van grondwater en hebben daarmee ook een eigen voedingstoestand. De kernen zelf zijn boven het grondwater uitgegroeid en leven hoofdzakelijk van het regenwater. Het overgangsvveen en de lagg worden in verschillende mate gevoed door zowel regenwater en zuur, mineralenarm water vanuit de hoogveenkern, als gebufferd, mineralenrijker grondwater of oppervlaktewater. Uit onderzoek aan intacte hoogvenen in Estland, blijkt volgens Van Duinen overduidelijk dat veel fauna gebonden is aan juist de overgangszones. Veel van de in Nederland zeldzame of (bijna) uitgestorven soorten van hoogveenlandschappen komen voor in de heterogene overgangsvvenen en laggs. Dat betekent dus dat voor het herstel van de faunagemeenschappen juist de randzones meer aandacht moeten krijgen in het beheer.

Buffering

Dat het hoogveen door exploitatie is verdwenen en in kwaliteit is afgenomen, is overduidelijk. Vraag is vooral of en hoe dat weer is te herstellen. Het voorgaande maakt in ieder geval duidelijk dat het 'zomaar' vernatten door beter en op hoger peil vasthouden van regenwater, zonder aandacht voor de overgangszone, waarschijnlijk niet het gewenste resultaat zal hebben. Er zal meer van hetzelfde komen, maar zonder veel extra herstel.

Ook de karakteristieke soorten komen vooral voor in relictsituaties in aangetaste hoogvenen en niet of veel minder in de situaties waar vernattingsmaatregelen zijn genomen. Niet alle soorten van hoogveenlandschap hebben dus baat bij alleen beter vasthouden van regenwater en herstel van veenvorming. Sterker nog, sommige soorten verdwijnen zelfs door vernattingsprojecten!

Voor het herstel van het hoogveenlandschap is volgens Van Duinen daarom van het grootste belang dat de grondwaterpeilen en -stromen weer worden hersteld en er daardoor weer een grotere variatie ontstaat in water- en bodemkwaliteit, vegetatie en fauna. Het vasthouden van (gebiedseigen) water is onvoldoende voor herstel van een functioneel compleet landschap. Naast de afvoerbepierking moet ook worden gekeken naar de aanvoer van – veelal gebufferd - water, zowel kwantitatief, maar zeker ook kwalitatief en de betekenis daarvan voor het herstel van zoveel mogelijk van de variatie in het (hoog)veenlandschap. Buffering vanuit de ondergrond speelt tevens een belangrijke rol bij veenmosgroei en drijftilvorming.

Water vasthouden

Fons Eysink was in zijn vorige baan bij Staatsbosbeheer betrokken bij de Engbertsdijksvenen. Tegenwoordig weer, maar dan vanuit de Bosgroep Noord-Oost Nederland. Hij vertelt hoe de afgelopen jaren is geprobeerd het hoogveen te herstellen. Aankoop van grond en het water opzetten waren de twee pijlers van dat beheer. Dammen en dammetjes zijn aangelegd om het water langer vast te houden. Dat is weliswaar gelukt, maar nu ligt er met de huidige kennis over hoogveenlandschappen die Van Duinen zojuist besprak de vraag: hoe nu verder? Als beheerder zou je dus moeten weten welke stukken hoogveen de echte laggs en overgangsveen zijn. Maar dat is ook een kwestie van schaal: is deze 1000 hectare veen allemaal overgangsveen of mag je toch al wel spreken van hoogveenkernen met randen? De afgelopen jaren zijn er veendijken aangelegd en afwateringen gedempt. Twee oude wegen die het gebied doorsnijden zijn afgedekt met folie en bedekt met veen. Het water blijft nu veel beter in het gebied, maar heeft wel ook als gevolg dat het veen in delen van het terrein verdrinkt.

De mogelijkheden om andere beheersvormen uit te proberen zijn echter redelijk beperkt, meent Eysink. Er is nog een erg hoge belasting met stikstof, in ieder geval veel te hoog voor hoogveen. Andere functies (landbouw) zitten dicht in de buurt dus uitbreiding is moeilijk en ondanks alle plannenmakerij is in de praktijk de bereidheid beperkt tot interne maatregelen om mee te werken aan bijvoorbeeld veranderingen in grondwater-

beheer. Toch is het nodig om juist ook extra externe maatregelen te nemen om de bestaande natuurwaarden beter te beschermen.

Een van de maatregelen die nu onlangs nog is uitgevoerd, is het bouwen van extra zandkaden die water gaan vasthouden. In de Engbertsdijksvenen liggen namelijk opduikingen van de minerale bodem binnen of grenzend aan het reservaat, wat perspectieven biedt voor herstel van dergelijke gradiënten tussen hoogveen en de mineraalrijkere, gebufferde omgeving. Deze zijn nu in een gebied waar het veen bijna volledig is weggegraven met elkaar verbonden door enkele lage zandkaden. De maatvoering van de compartimenten en de hoogtes van de zandkaden zijn meer dan voorheen in overeenstemming gebracht met het landschap. Zo krijg je als het goed is weer iets terug van overgangen (overgangsveen of laggs!) en wordt het water beter vastgehouden, zodat veenvorming in natte laagten weer nieuw leven wordt ingeblazen.

In het veld: ingrijpen of niet?

Maar of dit de juiste maatregel is? Eysink stelt het graag ter discussie. En dat is dan ook meteen het thema van de wandelexcursie door het gebied heen. Wat zou je hier nu nog kunnen doen om het hoogveenlandschap te herstellen? Hoe rigoureuus wil en kun je nog ingrijpen of zou je juist moeten wachten wat de effecten van de maatregelen zijn die de afgelopen jaren en zelfs de afgelopen tientallen jaren zijn genomen? Ontstaat de samenhang op landschapsniveau dan als vanzelf?

Een eerste punt is een perceel veenbos. Wat zou je daar aan willen doen? Veenbos is vaak het gevolg van stikstof en verdroging. Die heb je als beheerder vaak niet direct in de hand dus ga je er dan toch alles aan doen om het een actief hoogveen van te maken of waardeer je juist ook een mooi veenbos? Recreanten vinden een bos misschien juist ook wel heel mooi als afwisseling met het open hoogveenlandschap.

Slangenwortel

Even verderop werpt Gert-Jan van Duinen de discussie op of de vernatting hier te ver is doorgeschoten. Het is een locatie die vroeger waarschijnlijk sterker door mineraalrijker water werd gevoed. Maar doordat het water hier sinds 1992 wordt vastgehouden, is het niet alleen veel natter geworden, maar is ook de kwaliteit van het water veranderd. De oudere berken zijn allemaal verzopen, nieuwe berken komen wel weer op. Hier groeit slangenwortel, en dat is een indicatie voor invloed van grondwater. Of zou deze soort hier uitgezet zijn, oppert iemand? Het water met de berken geeft al met al een aardig

landschapsbeeld, dat ook zeer gewaardeerd wordt door de recreanten, maar kunnen we hier op termijn een echte hoogveenvegetatie gaan verwachten? Of de vernatting heeft geleid tot een verarming van diersoorten is niet duidelijk, omdat gegevens over de situatie voor de vernatting ontbreken.

Weer wat meer naar het noorden liggen de grote waterplassen er verstild bij. Er liggen keurige kaden om heen. Tot voor het verhaal van Gert-Jan van Duinen zouden we dit misschien een prachtig beeld vinden. Een beeld van een herstellend hoogveen. Maar moeten we dat wel op deze manier willen? Zouden de kaden niet weg moeten? Maar wat gebeurt er dan? Zijn we dan alles kwijt? Of zal het hoogveen zich dan pas echt goed kunnen gaan ontwikkelen?

Kade aanpakken?

Bij de onvergraven kern van het hoogveengebied, waar we lopen over het trillend veen, zien we in de verte de bosrand. Zou het niet prachtig zijn om hier weer op de een of andere manier de overgangszones te herstellen? Maar dan moet wel de grote kade die nu nog rondom de kern loopt, worden aangepakt. Dat leidt uiteraard tot een felle discussie. Want zou je daarmee niet juist de kern van dit eeuwenoude veen om zeep helpen en betekent dat meteen dat een langjarig project waar heel veel Europees, nationaal en provinciaal geld, in is gaan zitten, in een keer voor niets is gebleken? Hoelang houden we nog vol aan de oude kennis en het oude denken over hoogveenherstel? Of moeten we juist zuinig zijn op deze kern en deze koste wat het kost in stand houden? En dan maar elders experimenteren met nieuwe wetenschappelijke inzichten?

Het is en blijft een dilemma, waar we vandaag niet uitkomen. Laten we in ieder geval – over de zandkaden heen – blijven streven naar voldoende samenhang van het hoogveen op landschapsschaal vanuit een basisgedachte verbinden waar het kan, scheiden waar het moet. Gelukkig hebben we een echt stukje hoogveen gezien en ervaren. En is het denken over een verder natuurherstel weer nieuw leven ingeblazen.

Meer informatie

Gert-Jan van Duinen, Stichting Bargerveen/Afd. Dierecologie Radboud Universiteit Nijmegen,

G.vanDuinen@science.ru.nl 06-47282060 / 024-3653288

Fons Eysink, Bosgroep Noord-Oost Nederland, f.eynsink@bosgroepen.nl 06-33567878 / 0523-654590

